

Transculturació i mite en l'obra de Ferran de Pol

Teixint un pont entre cultures

Estel Martí Montmany

Treball Final de Grau en Llengua i Literatura Catalanes

Universitat Oberta de Catalunya

Arenys de Mar, 30 de maig de 2021

Directora: Maria Masgrau Juanola

Consultors: Josep Camps Arbós i Narcís Figueras Capdevila

Transculturació i mite en l'obra de Ferran de Pol

Teixint un pont entre cultures

Abstract

L'obra de Ferran de Pol és extensa i polifacètica; inclou des de la crònica periodística a l'estil narratiu.

En la seva vessant narrativa, Ferran de Pol escriurà tres novel·les: *Abans de l'alba* (1954), *Érem quatre* (1960) i *Miralls tèrbols* (1966). Les tres tenen un rerefons mitològic, si bé només les dues primeres esdevenen paradigmàtiques de la relació que s'establirà entre l'autor arenyenc i l'interès per la descoberta de la cultura i la mitologia maia quitxé durant el seu exili a Mèxic (1939-1948). En aquest treball ens endinsarem en l'anàlisi d'*Abans de l'alba* la qual, juntament amb d'altres contes de l'autor publicats en les revistes *Tretzevents* i *Cavall Fort*, constitueix un veritable pont entre cultures que aproxima la cultura centreamericana als infants i joves catalans. Malgrat el seu interès, aquesta obra sembla haver caigut en l'oblit editorial, tot i haver estat a la dècada dels setanta del segle XX, un dels llibres més emprats per a l'aprenentatge del català. L'objectiu d'aquest estudi és revisar l'obra de Ferran de Pol i reivindicar-la com a lectura per a nens i joves del nostre país i com una eina d'aprenentatge pel seu rerefons transcultural.

Paraules clau: Ferran de Pol, transculturació, mite, literatura infantil i juvenil

Agraïments

A la meua mare, que em llegia *Abans de l'alba* quan jo encara no podia fer-ho i que em meravellava amb aquelles històries que mirava de desxifrar.

Als meus fills, que em demanen contes cada nit i no em perdonen si no els n'explico.

A en Jordi i al meu pare, per ser-hi sempre que els he necessitat.

A tots els que m'han acompanyat durant aquest procés, amics, companys i familiars.

A tots els professors i professores de la UOC, que faciliten conciliar els estudis amb la voraginosa vida adulta i molt especialment a la Mariona Masgrau, que m'ha acompanyat en el procés de construcció d'aquest treball final de grau.

A la Muntsa Abad, la Montserrat, la Cristina i l'Anna així com a tot l'equip de bibliotecàries i auxiliars de la biblioteca Pare Fidel Fita d'Arenys de Mar, que m'han obert les portes de bat a bat i sense les quals aquest treball no hagués estat possible.

I molt especialment al meu avi, al qual he recordat tant mentre llegia les cartes i el *Vida parroquial*. T'he vist a la riera, passejant i aturant-te a parlar amb en Fèlix Cucurull sobre algun dels vostres projectes. Gràcies per transmetre'm l'amor per les lletres i per la nostra cultura.

ÍNDEX

1.Introducció	5
Presentació i justificació del tema escollit	5
Objectiu del treball	7
Metodologia i estructura del treball	8
2.Breu panoràmica de la literatura infantil i juvenil catalana (1950-80)	10
Participació de Ferran de Pol en les plataformes de literatura infantil i juvenil	12
Aproximació a quatre contes de Ferran de Pol	15
3.La construcció d'Abans de l'alba	18
Ferran de Pol: entre el mite i la història	18
Ferran de Pol: la construcció d'una cosmogonia a l'exili	21
L'eclosió i descens d' Abans de l'alba	24
4.La confluència de dues cultures: Una aproximació del Pópol-Vuh	
a la cultura mediterrània	27
5.Conclusions	35
6.Bibliografia	38
7. Annexos	41

1. Introducció

1.1. Presentació i justificació del tema escollit

L'any 1993, en el marc d'un acte convocat per diferents entitats relacionades amb l'estudi antropològic i etnogràfic¹ que duia per nom "Perspectivas antropológicas en el mundo maya", Ferran de Pol hi escrivia les següents paraules:

"El llibre *Abans de l'Alba* va lligat a uns anys dramàtics de la meua vida. [...] El 26 de gener de 1939 Barcelona era ocupada pels sublevats. Fou suprimida la Generalitat i l'Estatut d'autonomia. Finalment vaig passar la frontera amb la meua unitat. [...] Després de llargues i angoixoses esperes, érem embarcats a Sète, al vaixell *Sinaia* [...] sí, no somniava, ens preparàvem per a la llarga travessia que ens portaria al país acollidor: Mèxic. Un Mèxic obert i generós, presidit per un home extraordinari: Lázaro Cárdenas. [...]. En aquells moments, en l'angoixa de l'exili, jo sentia una viva curiositat pel que m'esperava: ¿com seria Mèxic?...Mèxic fou una meravella que m'enamora des del primer moment" (Ferran de Pol, Ll., 1993: 2).

En aquest escrit, l'autor fa un exercici de retrospectiva en el qual, en certa manera, agraeix la dissort passada, ja que la guerra i el posterior exili el van portar a conèixer el que seria la font de la seva futura obra: Mèxic i, molt especialment, el seu passat precolombí. Així doncs, sort i malastre quedaven units en el seu record.

Ferran de Pol es va sentir aviat captivat per la cultura ameríndia en el context d'un país que buscava aprofundir en els seus orígens per tal de bastir una nova nació superant el seu passat colonial. Durant el seu exili coneixerà el *Pópol-Vuh* o *Libro del Consejo*, un recull de llegendes de caràcter cosmogònic de la mitologia maia que ens parla sobre l'origen del món i la història primerenca del poble maia quitxé i que va impactar de ple l'autor arenyenc i va inspirar l'escriptura de la seva novel·la més llegida, tal com veiem a continuació:

"Mai no deixava de llegir el *Pópol-Vuh* en la versió de Francisco Monterde. En realitat, més que una lectura, es va convertir en una obsessió. No cal dir que el meu *Abans de l'Alba* té per font principal la versió de Francisco Monterde *El Libro del Consejo*" (Ferran de Pol, Ll., 1993:3).

¹ Ferran de Pol cita la "Sociedad Española de Estudios Mayas", "Departamento de Antropología de América, a la "Facultad de Geografía e Historia de la Ciudad Universitaria de Madrid" i a la "Comissió d'Amèrica i Catalunya 1992"

Efectivament, *Abans de l'alba* constituirà un hipertext² en el qual la cosmogonia maia present al *Pópol-Vuh* serà reinterpretada en un exercici de transformació i aproximació del mite maia quitxé a la nostra realitat mediterrània. Tal com ens fa saber l'autor a "Unes paraules preliminars"³, la transformació d'*Abans de l'Alba* respecte al seu hipotext passa per l'assimilació de la catalanitat dels seus protagonistes i l'adquisició de valors més afins a la cultura occidental:

"[H]e fet parlar els personatges d'*Abans de l'Alba* com si fossin catalans. [...] El meu esforç ha estat, doncs, portar unitat, claredat i ordre al relat, individualitzar i humanitzar els personatges – tant els inventats com els transformats –, introduir-hi en certa manera la pietat i l'amor, tornar sòlida una matèria fluida i només potencialment literària i, en general, lluitar perquè el caos es convertís en estil, segons la definició goethiana de l'art." (Ferran de Pol, LL., 1972:9).

En aquestes últimes paraules, s'endevina una de les dificultats a les quals es va haver d'enfrontar l'autor a l'hora d'escriure *Abans de l'Alba*: la reinterpretació del *Pópol-Vuh*, text que no està exempt de passatges foscos i de difícil comprensió que exigeixen un esforç d'interpretació literària, a més d'un ampli coneixement de la cultura ameríndia.

En la seva escriptura, l'autor aposta per la transformació del text original aproximant-lo a l'estil de la rondalla, fet que també suscita un esforç d'adaptació a un gènere literari distint de l'original.

Aquestes qüestions afectaran, tal com apunta Vicent Garcia Raffi, a la classificació de l'obra i a la seva posterior edició:

"Hi ha dues qüestions que afecten *Abans de l'alba*, des del procés inicial d'escriptura. Una és el lector model a qui va dirigida, i l'altra el gènere en el qual s'enquadra. Des del principi, hi ha hagut una oscil·lació respecte al gènere: contes, novel·la, narracions enllaçades dins un marc novel·lístic, etc. També, alhora, Ferran de Pol va oferir la seua obra a un lector molt ample. És una obra infantil o una novel·la per a adults?" (Garcia Raffi, V., 1998:289).

Si bé és cert que les narracions de Ferran de Pol no són d'aproximació fàcil per al lector, poden arribar a ser molt profitoses i interessants per als joves lectors si partim d'un

² Garcia i Raffi estableix aquesta categorització de la novel·la *Abans de l'alba* tot seguint la teoria narratològica que el francès Gérard Genette desenvolupa al seu llibre *Palimpsestos* (Garcia Raffi, V., 1998:285)

³ Present en el pròleg d'*Abans de l'alba* de l'editorial Spes (1972)

altre punt de vista: la idea que *Abans de l'alba*, així com el mite primigeni maia, és una narració que no està concebuda per ser llegida per l'infant, sinó per ser-li narrada. Fixem-nos, si no, en les paraules que dedica Teresa Bertran a l'obra:

“Quan era petita se m'afigurava un personatge mític [Ferran de Pol]. Recordo que la mare em llegia fragments d'Abans de l'alba en un exemplar de l'edició de la «Selecta»” (Bertran, T., 1993:23).

En aquest sentit, Ferran de Pol hauria volgut conservar l'essència primera del *Pópol-Vuh*: la seva qualitat oral. El fet que els maies posseïssin una escriptura pictogràfica ens fa pensar que els seus mites havien estat concebuts per ser narrats, interpretats per un lector expert que en descodificava el simbolisme religiós. Ferran de Pol transfigura aquesta dimensió interpretativa a una realitat més propera, la del conte o la rondalla tradicional. D'aquesta manera, l'autor descodifica el simbolisme del *Pópol-Vuh* i el fa accessible als lectors catalans, siguin adults o infants.

Malgrat semblar paradoxal, és possiblement l'amplitud de públic lector que admet la novel·la de Ferran de Pol el que ha incentivat un abandonament de la seva lectura i un oblit editorial. Casualment, la versió més llegida d'*Abans de l'alba* fou aquella que anava específicament adreçada als “estudiants de català a nivell de batxillerat i universitari” (Ferran de Pol, Ll., 1972:9), l'edició de l'editorial Spes-Aymà, que contenia exercicis de gramàtica, lèxic i ortografia catalana a càrrec d'Albert Jané i unes suggeridores il·lustracions de la mà de la també arenyenca Elvira Elias. L'edició, tal com ja hem esmentat, va ser un èxit i es va reeditar fins a cinc vegades entre el 1972 i el 1982. Amb la fallida de l'editorial Aymà, l'obra passà a mans de l'editorial Teide, que no en va veure clara la renovació. No serà fins més endavant, l'any 1994, que no se'n reeditarà una nova versió, aquest cop de butxaca, sense il·lustracions ni exercicis, de l'editorial La Magrana.

1.2. Objectiu del treball

Quins són els elements -transculturals i fantàstics- d' *Abans de l'alba* i altres contes de L. Ferran de Pol que poden atraure el jove lector actual? En el desenvolupament del treball, respondrem aquesta pregunta a través de l'anàlisi de la novel·la i de quatre contes de l'autor que reben la influència de diferents mitologies d'arreu del món.

Partim de tres objectius principals:

- 1) Analitzar l'univers creat per Ferran de Pol a *Abans de l'alba* i en una selecció de contes infantils escrits per l'autor posant atenció en els elements de contacte entre les diferents cultures, especialment entre la catalana i l'ameríndia
- 2) Ressaltar que l'obra de Ferran de Pol i, més concretament les seves narracions destinades a joves, són interessants per al públic actual per entendre la literatura universal com un fenomen d'essència transcultural.
- 3) Justificar que la seva novel·la constitueix una proposta interessant per iniciar o bé consolidar la lectura d'infants i joves lectors.

1.3. Metodologia i estructura del treball

Per tal de respondre la pregunta plantejada, he intentat comprendre el procés vital que viu l'autor, el qual queda marcat per la seva estada a Mèxic: des de la fascinació que té per a la comprensió de la cultura ameríndia i d'altres cultures -la budista, l'inuit- a través del mite a la seva transformació en contes intel·ligibles pels infants catalans. Amb aquesta finalitat, he dut a terme la lectura i tria del seu corpus escrit, centrant-me en alguns dels seus contes infantils publicats a les revistes *Cavall fort*, *L'infantil*, *Tretzevents* i *Vida Parroquial*⁴ i en la seva novel·la *Abans de l'alba*. En un primer moment, he realitzat una cerca bibliogràfica de l'autor i el seu context històric, centrant-me sobretot en els estudis elaborats per Jordi Castellanos i Vicent Garcia Raffi, aquest últim principal analista de l'obra de l'autor arenyenc, així com produccions de caràcter assagístic del mateix Ferran de Pol i els pròlegs que Salvador Espriu i Margarita Aritzeta fan a les seves obres editades.

Aquesta cerca m'ha fet adonar que, si bé *Abans de l'alba* és un llibre estudiat en profunditat per Garcia Raffi i d'altres autors, no hi ha una lectura analítica extensa de la seva producció literària adreçada al públic infantil. Aquests estudis sovint estan més centrats en la seva producció com a periodista o bé prenen una altra línia d'interpretació de la seva obra narrativa⁵ que, en qualsevol cas, no es contradiu amb la hipòtesi central del meu treball.

⁴ Revista de caràcter local publicada a Arenys de Mar publicada entre el 1944 fins l'any 2010.

⁵ J.V. Garcia Raffi (2005) planteja la classificació de l'obra narrativa de Ferran de Pol com a novel·la històrica, la qual cosa no es contradiu amb el fet de poder ser classificada com a LiJ. De fet, el mateix autor (2013) evidencia el valor didàctic d'*Abans de l'Alba* en una proposta pedagògica on aborda l'aprenentatge de la diversitat a través de la novel·la de Ferran de Pol.

Veient una possible connexió temàtica entre els diferents contes escollits i *Abans de l'alba*, però no podent demostrar-la per via bibliogràfica, m'he decantat per la cerca a l'arxiu personal de l'autor, l'Arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence, de la Biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar. Les fonts principals consultades són la correspondència de l'autor amb editors i promotors de l'obra, com l'Albert Jané i en Joan Triadú, així com la que manté amb Salvador Espriu, revistes dedicades a la LIJ o de caràcter local⁶ i, finalment, manuscrits de l'autor que ens permeten observar el procés d'escriptura de la novel·la *Abans de l'alba*⁷ així com contes inèdits relacionats amb la novel·la que va escriure l'autor⁸. Per últim, m'he centrat en la lectura del *Pópol-Vuh*⁹ que l'autor pren com a model per escriure *Abans de l'alba*, alhora que he agafat com a referència obres d'altres escriptors llatinoamericans que han tingut com a font d'inspiració per a les seves novel·les aquest text o d'altres textos precolombins, entre els quals Miguel Ángel Asturias, José María Arguedas o Flor Romero. Malgrat no haver-me volgut centrar en una tasca comparativa amb altres autors, la lectura d'aquests m'ha servit per poder contrastar elements simbòlics comuns en les diferents obres i poder analitzar amb més profunditat els elements que ens permeten parlar de l'obra de Ferran de Pol com un pont entre dues cultures, d'una banda la mediterrània i de l'altra la cultura maia quitxé i per tant establir-la com a un referent de transculturació entre la cultura maia quitxé i la catalana d'arrel mediterrània.

El cos del treball es troba estructurat en tres parts principals, a part de la present introducció i les conclusions. Les parts principals són:

- 1) Una primera part estructurada en tres parts:

⁶ Entre aquestes hi trobem les revistes infantils *Cavall Fort*, *L'infantil* i *Tretzevents* i la publicació local *Vida Parroquial*.

⁷ És interessant veure el procés de transformació que l'autor fa de l'obra maia-quitxé a la seva versió, *Abans de l'Alba*. A l'arxiu i figuren un esborrany de l'índex i anotacions personals. Prenen especial interès les anotacions que l'autor fa en referència als paral·lelismes que ell troba entre el *Pópol-Vuh* i la tradició cristiana.

⁸ A l'arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence, s'hi conserva una llibreta de quartilles on hi podem veure un primer manuscrit de diferents llegendes que pertanyen a l'òrbita del *Pópol-Vuh* i que daten del 1988. Dins la llibreta hi trobem dos contes originals: "Guacamai" i "Llegenda del sol i la Lluna". D'altra banda, també s'hi troba el manuscrit "La princesa que viva a l'infern", una versió teatral de la novel·la *Abans de l'alba*.

⁹ A la biblioteca Pare Fidel Fita d'Arenys de Mar s'hi troben els originals que l'autor va llegir i en els quals, presumiblement, va basar la seva obra. És curiós veure que en dues de les edicions, concretament les de Raphaël Girard (1954 i 1972) hi trobem subratllades (en l'edició del 1972) i escrites al marge (en l'edició del 1954) les mateixes paraules "4 edats" i "cataclismes". És possible que les 4 edats siguin una interpretació que fa l'autor per distribuir la seva obra.

- a. En la primera es revisa de forma breu l'estat de la literatura infantil i juvenil catalana entre els anys cinquanta i vuitanta del segle XX.
 - b. En la segona es repassa la participació de Lluís Ferran de Pol a les escasses plataformes catalanes destinades a la literatura infantil i juvenil un cop retornat del seu exili a Mèxic
 - c. En la tercera s'analitzen quatre dels seus contes des d'una visió transcultural.
- 2) Una segona part on s'analitzen els següents elements:
- a. La trajectòria personal i professional de Ferran de Pol a Mèxic i com aquesta influeix en la seva obra posterior.
 - b. L'impacte que el *Pópol-Vuh* i la cultura ameríndia tenen en la construcció d'una base transcultural en l'obra de Ferran de Pol.
 - c. El procés de construcció de la novel·la *Abans de l'Alba* i la rebuda que aquest text té en un context històric en què predomina el realisme literari.
- 3) La tercera part del cos del treball se centra en l'anàlisi de l'obra des d'una perspectiva transcultural i comparativa.

Finalment, les conclusions del treball són una síntesi de l'anàlisi prèviament feta alhora que s'apunten les línies de treball que es poden dur a terme per tal d'aproximar la lectura de l'autor al públic juvenil.

2. Breu panoràmica de la literatura infantil i juvenil catalana (1950-80)

La tornada de Ferran de Pol a Catalunya (1948) se situa en un moment en el qual la cultura catalana era silenciada i perseguida pel règim franquista i en què el desenvolupament de la literatura en català, tant per adults com per a infants, era censurat pel règim.

D'altra banda, la literatura infantil i juvenil que havia sorgit a Europa, era el reflex d'una societat que evitava els artificis de la fantasia i preferia construir un nou món a partir d'un realisme on imperava el positivisme. El món occidental es trobava en plena reconstrucció i l'infant semblava ser el dipositari de tota esperança. En contrast, hi

havia la idea que la fantasia o els *fairy tales* ajudaven a perpetuar un model de societat “classista” i de propugnar un model social de caràcter feudal”(Valriu, C., 1994:140). No és estrany, doncs, que amb la tímida obertura del règim plantejada els anys seixanta els referents de la literatura infantil i juvenil catalana fossin de caràcter realista.

Durant els vint anys posteriors a l'acabament de la guerra, els infants i joves catalans havien restat quasi orfes de referents literaris en llengua catalana. Calia, doncs, reprendre la ingent tasca que havien iniciat la generació d'escriptors de principis del segle XX. En aquest context, la vehiculació d'aquesta literatura estava estretament vinculada amb els corrents de renovació pedagògica que propugnava el moviment “Escola Activa”, la qual, tal com apunta Valriu “agrupa mestres i pares que es rebel·len enfront del sistema escolar -passiu i periclitat- i decideixen treballar per aconseguir una nova escola més humana, més pràctica, més acostada a la realitat.[...] aquest projecte passa pel recobriment de la llengua: només es pot fer escola catalana en català, només es pot recuperar el país si es normalitza l'ús de la pròpia llengua” (Valriu, C., 1994:164)

Arran de la necessitat de creació de textos en català que ajudessin a desenvolupar un corpus d'aprenentatge per a l'infant van néixer diverses iniciatives, moltes d'elles emparades per l'església. Entre les iniciatives més reeixides, hi trobem la creació de la revista quinzenal *Cavall Fort* (1961) i la revista *L'infantil* (1963), la qual el 1977 va passar a anomenar-se *Tretzevents*. D'altra banda, cal remarcar l'aparició d'“Edicions 62”, que va editar la col·lecció “El Trapezi”, especialitzada en la publicació de literatura juvenil i que va donar a conèixer als joves lectors catalans novel·les estrangeres tals com *El dia dels trífids* de John Wyndham o novel·les d'autors catalans que es van situar, ben aviat, entre els clàssics juvenils, com és el cas de *Mecanoscrit del segon origen* de Manuel de Pedrolo.

Aquest ressorgir de la literatura infantil i juvenil catalana va ser lent. No va ser fins al principi de la democràcia, l'any 1975, que es va poder parlar d'una clara normalització en aquest mercat editorial amb l'arribada d'una nova generació d'autors, entre els quals hi havia Mercè Canela, David Ciríci o Joaquim Carbó.

2.1. Participació de Ferran de Pol en les plataformes de literatura infantil i juvenil

Lluís Ferran de Pol va escriure el gruix de la seva producció durant els anys de represa de la llengua i la cultura catalanes. Els seus referents literaris pertanyien a la Catalunya d'inici de segle XX i, per tant, es trobaven allunyats de la realitat europea dels anys cinquanta. D'altra banda, Ferran de Pol havia estat exiliat durant nou anys, fet que el situava en una realitat diferent dels autors que havien romàs a Catalunya. Aquesta diferència la trobem, sobretot, en la temàtica que aborda en la seva literatura influenciada pel seu exili a Mèxic.

Al seu retorn, Ferran de Pol va recuperar el seu antic ofici d'advocat al despatx d'Arenys de Munt abandonant la seva eventual carrera de periodista a causa de la impossibilitat d'escriure en la seva llengua, el català. No obstant això, aquests anys van ser prolífics en l'àmbit literari, ja que es va dedicar a la redacció del que es convertiria en el seu corpus novel·lesc, constituït per *Abans de l'Alba* (1954), *Érem quatre* (1966) i *Miralls tèrbols* (1966). Durant aquesta època també va publicar *La ciutat i el tròpic*, un recull de cinc narracions breus que li va valdre el premi Víctor Català l'any 1955.

Altrament, la participació de Lluís Ferran de Pol en les revistes que van aparèixer en la dècada dels seixanta va ser prou fecunda. Trobem nombrosos contes publicats tant a *l'Infantil*, el que serà més endavant el *Tretzevents*, com a *Cavall Fort*. D'aquests contes, destaquem "La taula parada" i "Les quatre sortides de Gautama Buda", publicats a *Cavall fort*, i "El bisó, l'ós i el petit indi", publicat a *Tretzevents*¹⁰.

No obstant això, la forma literària de Ferran de Pol no sempre va encaixar en l'estil que buscaven les revistes, les quals vetllaven per crear un llenguatge narratiu que apropés els infants a la lectura en llengua catalana preservant el màxim rigor i adequant-se als interessos i desenvolupament cognitiu dels lectors. Prova d'això, en són les cartes creuades entre Albert Jané i Ferran de Pol fent referència al conte titulat "Un negoci que tira"¹¹ que l'autor d'Arenys els havia enviat per encàrrec de *Cavall fort* i que, degut a la seva poca adequació al públic de la revista, ha restat inèdit:

¹⁰ A part dels esmentats contes, Ferran de Pol va publicar sis contes a *Cavall Fort* entre el 1964 i el 1976, dos contes a la revista *l'Infantil*(1972) i dos més a la que seria la seva predecessora, la revista *Tretzevents* (1973-1976).

¹¹ Coneixem el títol de l'obra gràcies a la correspondència mantinguda amb Jané.

“Després d’un llarg debat vam decidir de no publicar el vostre treball perquè, tot reconeixent-ne l’interès i el valor literari, vam considerar que no era adequat o comprensible -en la seva intenció i la seva ironia- per als nostres joves lectors. Tenim, certament, la preocupació obsessiva, que tots els treballs que apareguin a la nostra revista hagin estat escrits pensant en l’edat dels nostres lectors, i això ens porta a aquest rigor que no dubtem que sabreu comprendre perfectament.”¹²

Malgrat tot, Lluís Ferran de Pol era valorat per la força que desprenia la seva narrativa, molt en especial la d’*Abans de l’alba*, fet que condicionarà, en certa manera, la temàtica dels seus contes, ja que en certs encàrrecs es buscava reviure aquesta aura màgica de la novel·la, tal com observem en aquesta petició d’Albert Jané:

“Recordant les magnífiques narracions del vostre llibre “Abans de l’alba”, hem pensat que tal vegada aquesta temàtica podria originar alguna narració molt escaient per a la nostra publicació. L’interès arqueològic i l’exotisme poètic d’aquests temes, han de fer aquests relats molt suggestius per al[s] nostres lectors.”¹³

Aquest exotisme es convertirà, en certs moments, en una rèmora per a l’àgil narrativa que buscaven les revistes infantils. En el conte “Les quatre sortides de Gautama Buda”, que analitzarem més endavant, la precisió de Ferran de Pol en aproximar-se a la narrativa oriental va constituir un escull pel consell de redacció de *Cavall fort*, el qual va mantenir un debat que coneixem gràcies a la carta que Albert Jané va trametre a Lluís Ferran de Pol:

“Hem llegit [...] el vostre text detingudament. Es tracta, certament, d’una narració excessivament llarga [...] i potser, fins i tot, una mica massa literària. [...] Hi predomina el to descriptiu sobre el narratiu, que és el que creiem que cal per a Cavall Fort, preocupats com estem contínuament perquè els textos que hi apareixen siguin ben suggestius per als nostres joves lectors i, en conseqüència, efectivament llegits. Però, malgrat això, hem convingut unànimement que val la pena publicar-hi el vostre treball”¹⁴.

És interessant veure com, malgrat els problemes que generava la seva narrativa en determinats casos, l’autor sempre va fer prevaldre una mirada crítica amb l’europeisme que imperava en la literatura universal i que, de manera inexorable, marcava el camí de

¹² Carta d’ Albert Jané a L. Ferran de Pol, Barcelona: 21 d’octubre de 1966.

¹³ Carta d’Albert Jané a L. Ferran de Pol, Barcelona: 15 de juliol de 1966

¹⁴ Carta d’Albert Jané a L. Ferran de Pol, Barcelona: 9 de febrer de 1972

la literatura infantil i juvenil. En resposta a Albert Jané, Ferran de Pol insistia: «Ja us vaig dir que la meua versió reposa sobre un text molt recargolat i que la meua versió, si bé simplificada, es deu haver contaminat d'aquesta abundància oriental. Deixeu-me dir, en defensa del meu text, que crec necessari donar una sensació una mica feixuga [...] perquè forma part d'això que en diem ambient. Evidentment, presentar un tema oriental i no fer primers i gruixuts, equival a esquivar de la presentació un element essencial.»¹⁵.

Tal com veiem, l'autor no va renunciar a la seva primera i *feixuga*¹⁶ versió fàcilment i en fer-ho esgrimia una visió tal vegada postcolonial adquirida durant els anys d'exili. La veu *feixuga* era, segons Lluís Ferran de Pol, la veu d'un poble, l'oriental. I si l'autor defensava la llengua catalana i el seu ús de forma irreductible en una Catalunya silenciada, per què havia de sotmetre altres llengües i veus que s'havien vist obligades a transmutar-se per la dominant cultura europea?

“Les quatre sortides de Gautama Buda”, tot i que va ser publicat a *Cavall fort*, va suposar la fi de la relació entre l'autor arenyenc i la revista si bé el motiu de discòrdia, en aquest cas, van ser unes il·lustracions¹⁷.

En l'àmbit local, trobem la participació de Lluís Ferran de Pol a la publicació arenyenca *Vida Parroquial*, on a partir del maig de l'any 1969 s'hi va publicar un espai titulat “El racó de la mainada” a càrrec Ferran de Pol i que tenia com a objectiu donar a conèixer als infants arenyencs contes dels autors catalans de literatura infantil i juvenil. A aquest apartat de *Vida Parroquial* hi trobem publicats contes d'autors catalans com poden ser Jacint Verdaguer, Pere Calders, Santiago Rusiñol o Apel·les Mestres entre d'altres i contes del mateix Ferran de Pol, com ara “Les particions del llop i la guilla” (1969), “Sedna, la reina esquimal de la mar” (1974), “La princesa que viva a l'infern”, (1976) o “La panotxa prodigiosa” (1977)¹⁸

¹⁵ Carta de L. Ferran de Pol a Albert Jané, Arenys de Mar: 11 de febrer de 1972.

¹⁶ Al llarg de la carta Ferran de Pol insisteix en l'ús d'aquesta paraula en un to irònic i, fins a cert punt, sarcàstic.

¹⁷ Amb l'original, L. Ferran de Pol havia enviat unes il·lustracions de la seva neboda, Carme Riera, que la revista, malgrat mostrar les seves reserves, no rebutjarà publicar. Finalment, en publicar-se el conte es farà amb les il·lustracions d'un altre autor sense avisar prèviament ni a Ferran de Pol ni a la seva neboda. Per aquest motiu, Ferran de Pol decidirà trencar les relacions amb la revista.

¹⁸ Els dos darrers contes esmentats pertanyen a fragments d'*Abans de l'Alba*, que l'autor publicarà a la revista arenyenca segurament degut al fet que es poden constituir com a contes independents.

També hi ha un espai dedicat a la recuperació de la poesia com a gènere per a infants seguit d'un espai més didàctic enfocat a la recuperació de la llengua. Aquest últim està format per un petit glossari i una breu guia d'ús de la llengua on s'hi exemplifiquen els calcs més corrents entre la llengua catalana i la castellana.

2.2. Aproximació a quatre contes de Ferran de Pol

Tal com hem pogut observar, a Ferran de Pol se li lloava la seva capacitat de fer intel·ligibles els mites i aproximar-los al públic lector infantil. L'autor aconsegueix aproximar el mite a la rondalla i, en paraules d'Espriu, "recollir d'una manera original la tradició de Ruyra" (Ferran de Pol, 1982:7), convertint-se així en un autor capaç de mostrar la profunditat de sengles cultures humanes a través de la simplicitat del conte. Ferran de Pol va publicar diversos contes. D'aquests, val la pena destacar-ne quatre: "La taula parada", "Les quatre sortides de Gautama Buda" i "El bisó, l'ós i el petit indi" publicats a la revista *Cavall fort*, i "Sedna, la reina esquimal de la mar", publicat al "Racó de la Mainada" dins la revista *Vida Parroquial*. Aquests contes tenen una similitud estructural i temàtica, ja que estan inspirats en cultures alienes a la mediterrània.

El primer dels tres, "La taula parada", és un decàleg dels fruits, tubercles i menges que els europeus hem heretat dels americans. El conte no té gaire interès literari, sembla més aviat que l'autor faci un article pedagògic adreçat als infants catalans per tal que coneguin quin és l'origen dels aliments que tan sovint freqüenten les nostres taules passant del tomàquet, les patates i la xocolata a altres aliments més exòtics o poc habituals en aquell moment, com són la pinya i la tapioca. Malgrat el seu to didàctic, a vegades un xic forçat, és interessant esmentar "La taula parada" perquè ens mostra la fal·lera que té Ferran de Pol a fer coneixedor a l'infant català el llegat americà i de com de vinculada està la nostra història, en aquest cas la gastronòmica, amb el descobriment i la posterior conquesta d'Amèrica.

Després d'haver "parat la taula" i presentat l'àpat en el qual es degustarà, "sopa de tapioca. Gall dindi al forn amb patates. Amanida de tomàquet. Pastís de xocolata. Pinya d'Amèrica." (Ferran de Pol, Ll., 1982:45), l'autor condueix el petit lector al seu terreny quan diu: "Vosaltres mengeu en santa pau i, mentrestant, jo m'explicaré una mica. ¿Heu vist mai el monument a Colom, al capdavant de la Rambla de Barcelona?...". En

aquest moment, Ferran de Pol, després d’haver creat un entorn propici i delerós per al lector, el situa de ple en el camp de l’aprenentatge. El lector ja no podrà fer sinó avançar la lectura per tal de relacionar els dos conceptes que li presenta l’autor: el menjar i Colom. Si bé la introducció és prou fluïda, és cert que el conte perd el ritme en convertir-se en una explicació pedagògica de la història de cada un dels aliments. No obstant això, no impedeix que el lector, si ha restat prou encuriós, aprendrà una sèrie de conceptes prou interessants, com ara la importància del cacau en la societat asteca o la tardana introducció de la patata a les nostres cuines.

És interessant també observar el paper central del tabac, esmentat al final del conte, que es dona a la il·lustració de Frederic Anguera en el recull de contes *Entre tots ho farem tot*, que compila tots els contes que l’autor d’Arenys havia publicat a diferents revistes infantils. En la il·lustració se’ns mostra un indi americà (inspirat en els indis nord-americans) fumant una pipa de la pau que emet un núvol al voltant del qual s’hi situen els aliments. A sota, hi podem veure quatre nens que observen l’escena amb sorpresa. La imatge explota l’imaginari que els nens catalans de les dècades dels anys setanta i vuitanta solien tenir del continent americà, imaginari que resultava més pròxim a les imatges heretades de les produccions cinematogràfiques que del món precolombí. És curiós veure com narració i il·lustració ens mostren dos mons que massa sovint s’entremesclen en una construcció generada a causa de l’aculturació que han patit les societats americanes. Podem afirmar que, en aquest cas concret, la il·lustració del recull no respon a l’objectiu de Ferran de Pol, que era, precisament, donar a conèixer la riquesa i diversitat de les societats indígenes americanes i el patrimoni que ens han transmès. Les paraules que Ferran de Pol dirigirà a Maur M. Boix, editor de l’Abadia de Montserrat, confirmen la intuïció que pot tenir el lector de l’esmentada asincronia entre imatge i text: “L’il·lustrador dels relats infantils Entre tots ho farem tot, prou ho sé, es va carregar el llibre. Si vaig triar Frederic Anguera fou perquè, crec, jo, va fer-ho bé a Sedna [...]. Els increïbles ninots -per donar-los algun nom-, que va estampar allà eren perquè se’ls emportés el vent”[sic]¹⁹.

“Les quatre sortides de Gautama Buda”, anomenat també “Els quatre desenganys del príncep”²⁰, narra la història de Siddharta Gautama abans d’iniciar el camí que el durà a

¹⁹ Carta de L. Ferran de Pol a Maur M. Boix i Selva, Gal·les: 11 d’abril de 1993.

²⁰ Rep aquest nom en el recull de rondalles *Entre tots ho farem tot*, editat l’any 1982 per Publicacions de de l’Abadia de Montserrat.

convertir-se en Buda. És una narració iniciàtica que explora el mite budista bo i reflexionant sobre la necessitat de conèixer el món completament per tal d'assolir la llibertat. El protagonista del conte guarda cert paral·lelisme amb l'Averneta, una de les protagonistes d'*Abans de l'alba, ja que* com ella és fill d'un rei que per voler-lo protegir el priva de la visió completa del món. De la mateixa manera que Averneta vol conèixer la terra, Gautama vol sortir del seu bonic jardí per tal de conèixer el món. Malgrat els esforços del rei perquè el príncep no descobreixi la naturalesa corrupta dels humans, Gautama fuig del seu jardí i en fer-ho és exposat a la vellesa, la malaltia, el patiment i, finalment, la mort. El coneixement d'aquestes malures provocaran la revelació del príncep, el qual abandonarà la llar per tal d'alliberar-se. La llibertat és el que busquen els dos personatges principals quan abandonen la casa paterna que els priva d'obtenir una visió real del món i, per tant, aconseguir l'elevació que tots dos busquen.

“El bisó, l'ós i el petit indi”, és potser la més tendra i genuïna de les tres narracions publicades a *Cavall fort*. El conte ens recorda l'estil dels capítols de la tercera part d'*Abans de l'Alba* que narren les aventures dels bessons Bruixet i Espurneta. “El bisó, l'ós i el petit indi”, conta com un petit indi orfe que viu amb la seva àvia, una vella xaruga i malhumorada, aconsegueix menjar gràcies a la seva murrieria, enredant un ós i un bisó perquè es barallin en una lluita mortal. El conte, més enllà de ser un divertit relat d'embolics, guarda un brillant final catàrtic en el qual el petit indi demana perdó a les seves víctimes, ja mortes, i promet retre'ls homenatge convertint-se, ell mateix, en un indi fort com un bisó i valent com un ós. Altra vegada veiem un enaltiment del protagonista a través del conflicte.

El darrer conte, “Sedna, la reina esquimal de la mar”, narra la història de Sedna, una noia inuit que s'escapa de la casa paterna per viure amb un home-ocell, el qual l'enganya perquè es casi amb ell.

En aquest conte hi tornem a trobar el mateix esquema que hem vist anteriorment, si bé amb certes diferències. Sedna fuig de la casa paterna no per tal de descobrir la immensitat del món, sinó perquè és seduïda pel que es convertirà en el seu marit. Quan Sedna descobreix la veritable naturalesa del seu home es veu empesa a fugir de nou, aquest cop socorreguda pel pare, el qual l'ha cercat fins a trobar-la. Sedna, però, és sotmesa a una prova final que determinarà la seva sort. El marit, ofès, mira de recuperar-la i Sedna ha de triar entre salvar el pare o salvar-se ella. En un moment de

catarsi, Sedna decideix salvar el pare sense saber que aquesta decisió l'elevà a ella i la durà a convertir-se en la reina de la mar. A partir de llavors, Sedna serà l'encarregada de vetllar perquè al mar sempre tot estigui en ordre i l'home no malmeti el seu equilibri natural amb un excés de caça. Així doncs, malgrat la doble fugida propiciada per l'engany inicial, la història segueix el següent esquema, similar al dels anteriors contes: la fugida de la protagonista de la protecció paterna per tal de descobrir el món seguit de la superació d'unes proves que li mostren la realitat mundana alhora que la preparen per esdevenir un ésser de naturalesa elevada.

Cal subratllar el paral·lelisme d'aquesta història amb la de "La princesa que vivia a l'infern", història que ens narra el primer capítol d'*Abans de l'Alba*, ja que els dos contes tenen com a font d'inspiració llegendes de cultures minoritzades i de clara tradició oral. D'altra banda, és remarcable el fet que les dues protagonistes siguin dones, deïtats de les profunditats que escapen del jou masculí que les reté.

Cal fer valdre la visió integradora que Ferran de Pol fa entre la dicotomia natura i cultura tant a "Sedna, la reina esquimal de la mar" com a "El bisó, l'ós i el petit indi". En aquests contes, l'elevació dels protagonistes passa per la comprensió que natura i cultura són peces que formen part d'un tot. Si bé no hi ha una clara dissociació d'aquests dos conceptes, veiem com es personifica la natura i se la situa en una posició d'igualtat amb l'ésser humà, tal com observem en el soliloqui final del petit indi: "Perdoneu-me. Jo t'estimava, bisó, i a tu també, ós. Us he fet barallar a traïció amb males arts i manyes. [...] No, mai més, mai més com ara, amb mentides i paraulades... Obriré l'arc del pare, seré fort i lleuger com ell... Aleshores ens veurem les cares. Jo amb les fletxes i vosaltres amb banyes i dents, amb pit i urpes. [...] Lluitarem, i guanyarà el més fort." (Ferran de Pol, L., 1982:78)

3. La construcció d'*Abans de l'alba*

3.1. Ferran de Pol: entre el mite i la història

El 13 de juliol de l'any 1939, Lluís Ferran de Pol copsava el perfil de la seva terra d'acollida des de bord del *Sinaia*, el vaixell que l'havia transportat, a ell i a 1.500 refugiats més, dels camps de concentració francesos al port de Veracruz, gràcies a les

gestions del Comitè Britànic per als refugiats d'Espanya i a l'obertura del govern mexicà de Lázaro Cárdenas als exiliats republicans espanyols.

Malgrat els signes de mal averany que planaven sobre el desembarcament dels refugiats, un anhel de normalitat empenyia els passatgers en general i a Ferran de Pol en particular, qui va descriure l'escena amb aquests mots:

“Hoy se cierra una etapa de nuestra vida y empieza otra. Es martes y trece. Los zopilotes revolotean como aves de mal agüero. Pero ninguna sombría superstición nos amedrenta. Estamos en Veracruz, estamos en la Puerta de México. Manos amigas se tienden hacia nosotros. Pronto emprenderemos el camino del trabajo.” (Ferran de Pol, 2003:194)

I és ben cert que la normalitat era el que cercava Ferran de Pol quan, aquell mateix juliol, va fer arribar el manuscrit al qual pertany aquest fragment, inclòs dins el títol *Campo de concentración* (1939), a la redacció d'*El Nacional*, sembla que per encàrrec d'algun dels seus redactors²¹. Aquest fet li va obrir les portes a esdevenir col·laborador de l'esmentat diari de forma periòdica fins a la fi de la seva estada al país centreamericà, l'any 1948. El pas per aquesta publicació l'animarà a aprofundir en la cultura del país que l'acollia, un Mèxic en plena construcció de la seva identitat i on *El Nacional* es conforma com a plataforma de difusió i defensa de les cultures indígenes. Ferran de Pol redactarà articles de diferents temàtiques, dels quals destaquem els articles on aprofundirà en el coneixement de l'Amèrica precolombina i en les cròniques sobre la conquesta espanyola²².

En aquests articles, Ferran de Pol rescatarà la controvèrsia moderna que genera la conquesta americana entre els colonitzadors: mentre n'hi ha que aposten per la reducció de la cultura indígena (Bernal Díaz), d'altres prenen una posició més integradora i defensen els drets dels pobles conquerits (Bartolomé de las Casas). En aquests articles d'anàlisi de les cròniques de conquesta, Ferran de Pol prendrà una posició clarament indigenista alhora que contribuirà a la difusió tant de les cròniques

²¹ Dins el recull *Centenari Ferran de Pol (1911-2011)*, Josep-Vicent Garcia no especifica el nom del redactor que va proposar d'escriure al diari *El Nacional*. Sembla ser que hauria estat Fernando Benítez, a qui hauria conegut a Mèxic DF, si bé hauria pogut ser un altre dels seus redactors (Garcia, J.V., 2012:16)

²² A l'article *La mirada mexicana de Lluís Ferran de Pol* (2005), Garcia Raffi enumera les cròniques de conquesta que Ferran de Pol hauria ressenyat i comentat durant un conjunt d'articles elaborats l'any 1944. Entre d'altres, hi destaquen les cròniques de Sahagún, la qual serà diverses vegades referenciada en els successius articles escrits per l'autor d'Arenys.

de conquesta com de la cultura indígena. Així doncs, els articles escrits per l'escriptor ajuden a conformar una identitat americana pròpia més enllà de la marcada per la colonització espanyola.

El seu aprofundiment en la cultura indígena del país va molt més enllà del camp professional i l'impactarà de manera transcendent en el camp personal, tal com deixen entendre aquestes línies que adreça a Felip Cid en una carta que data de 1969:

“Des de la meua arribada a Mèxic, en contrast amb el desinterès i fins repugnància -i potser por-, d'alguns catalans, em va apassionar la vida indígena, el seu passat, les seves tristeses, la seva vida. He menjat, reposat, he begut i conviscut amb els indis sempre que he pogut [...] interès i afectes per les formes de vida índies que es va acompanyar de lectures, de tracte amb arqueòlegs...” (Garcia Raffi, V., 2002 :166)

Aquest aprofundiment en la cultura ameríndia li servirà per crear el seu univers literari que prendrà la seva forma definitiva amb *Abans de l'alba* (1954). Ens trobem amb un escriptor el qual, havent-se impregnat de la terra i la cultura que l'havien acollit, torna a la seva Catalunya natal on tractarà de fer reviure aquest món descobert a través de la seva llengua, la catalana. I la forma que escollirà per tal de mostrar l'exotisme amerindi al lector català serà la novel·la, una novel·la que, si bé defuig de tota mena de classificació, pren com a eix central el mite. Aquesta tria no és un fet casual: ja hem explicat amb anterioritat l'interès que Ferran de Pol sentia per les cultures precolombines. Ni tan sols és una tria personal, ja que com bé afirma Castellanos, el mite és el pont que uneix tota una generació: “és molt interessant la funció que Ferran de Pol i altres companys generacionals donen al mite. Perquè el mite és concebut inicialment per ells com una construcció ideològica, mental, que més que explicar, amaga o com a mínim engavanya la realitat.[...] ahora [...] s'adonen que la funció que els mites exerceixen en el si de les col·lectivitats humanes i els pobles actuen en la mesura que es creen mites col·lectius” (Castellanos, J., 1993:38).

D'altra banda, el mite també entronca la novel·la de Ferran de Pol amb el gènere de la literatura infantil i juvenil, que en els seus orígens ha puat en sengles tradicions europees. Ferran de Pol, però, no es limitarà a reproduir els mites centreamericans, sinó que els acostarà a la nostra realitat mediterrània²³, tal com observarem en la tria

²³ Espriu fa menció d'aquesta adaptació del mite maia al món mediterrani en el pròleg d'*Abans de l'Alba* (1972)

de paisatges que conformen la seva cosmogonia. Vegem, a continuació, quin serà el procés que el durà a una interpretació molt pròpia del mite maia-quitxé.

3.2. Ferran de Pol: la construcció d'una cosmogonia a l'exili

L'any 1940, instal·lat en el que serà el seu país d'acollida, Lluís Ferran de Pol inicia els seus estudis literaris a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Nacional de Mèxic on tindrà la ventura de conèixer el *Pópol-Vuh* de mans del que serà el seu professor de "poesia precortesiana", Francisco Monterde. Aquesta obra exercirà un fort magnetisme sobre l'autor d'Arenys i l'influirà decididament en l'escriptura de les seves novel·les posteriors, especialment en la d'*Abans de l'alba*. Tal com expressa l'autor, Francisco Monterde "havia de tenir una gran influència en la meua vida literària a través de la seva presentació del *Pópol-Vuh*. Amb el nom traduït al castellà – *El Libro del Consejo*-, havia inaugurat la Biblioteca del Estudiante Universitario. Aquell llibre em va apassionar. I per si faltava alguna cosa, un company meu d'*El Nacional*, Ermilo Abreu Gómez, també sentia una passió pel *Pópol-Vuh*, del qual preparava una versió. No sabíem parlar de res més. [...] No cal dir que el meu *Abans de l'alba* té com a font principal la versió de Francisco Monterde *El Libro del Consejo*" (Ferran de Pol, 1993:33). El *Pópol-Vuh*, més enllà de convertir-se en un objecte d'estudi per Ferran de Pol, esdevindrà una peça fonamental per comprendre la situació cultural en la qual es trobava el poble mexicà a les primeries del segle XX, on la construcció nacional passava per una revisió de la pròpia identitat, destriant el que eren els elements aportats pels colonitzadors i la tradició rural lligada al passat precolombí, la qual, després de ser silenciada durant segles, passava a ser reivindicada per cert sector de la intel·lectualitat llatinoamericana, tal com mostra Miguel Ángel Asturias quan afirma "Yo [...] soy mestizo. Esto no significa que quisiera renegar ni de una sola gota de mi sangre india o que no esté orgulloso de ella. Por el contrario, puede estarse orgulloso de saber que por las venas de uno corre mucha sangre india. Nuestros indígenas no han de avergonzarse de su pasado" (Asturias, 1970:11).

És fàcil pensar que Ferran de Pol, el qual s'havia criat amb els referents de la *Renaixença* catalana se sentís atret per aquest moviment que cercava dins l'imaginari d'un poble i buscava deslliurar-se de l'opressió de la nació castellana que l'havia colonitzat i sotmès culturalment. D'altra banda, ja hem subratllat l'atracció que Ferran

de Pol sentia per la construcció del mite. No és estrany, així doncs, l'impacte que li devia causar conèixer una cosmogonia completament nova per a ell i que, d'altra banda, presentava en certs fragments, un format críptic que podien arribar a motivar la curiositat de l'escriptor, el qual es trobava davant d'un text on la pròpia interpretació podia conduir a diferents lectures.

El *Pópol-Vuh* o *Libro del consejo* va ser recuperat per un autor anònim²⁴, possiblement per un sacerdot o noble indígena, el qual el posà per escrit en caràcters llatins i llengua quitxé a mitjans del segle XVI. El text s'havia mantingut viu a través de la tradició oral després d'haver estat, probablement, destruït durant la conquesta de Pedro Alvarado a la ciutat d'Uxatlán a la província de Guatemala. Posteriorment, el s. XVIII, fra Francisco Ximénez, rector de Santo Tomás de Chichicastenango, trobarà el text i el traduirà al castellà amb el paradoxal objectiu d'estendre l'ortodòxia entre els pobles quítxes, ja que com ell mateix afirma al pròleg, "Ésta es mi obra [...] y discurro que muchos la tendrán por la más fútil y vana de las que he trabajado, pero yo creo lo contrario, pues, además de revelar lo que existía en los tiempos remotos entre estos indios, saca a la luz y revela los errores que estos pueblos tuvieron en su gentilidad y que aún conservan entre sí" (Ximénez, F, 1986: 11).

Ferran de Pol agafa com a referència les dues primeres parts del *Pópol-Vuh* per escriure *Abans de l'alba*. D'aquesta manera, la seva obra pren com a eix central els fets que s'esdevenen abans de la creació de l'home definitiu, l'homenet de moresc, i de la pujada dels astres al firmament. Les peripècies que s'hi narren són, precisament, les que viuen en Bruixet, l'Espurneta i els seus pares abans de convertir-se respectivament en la lluna, el sol i les estrelles.

Abans de l'alba és un projecte que s'allunya del corrent realista que dominava el paisatge literari europeu dels anys cinquanta²⁵, possiblement perquè és més deutor del moviment de recuperació cultural d'un alliberat Mèxic que de les corrents literàries

²⁴ L'autoria del *Pópol-Vuh* no es clara, si bé sovint se li atribueix a Diego Reynoso

²⁵ Així ho deixa a entreveure la correspondència creuada entre Ferran de Pol i Salvador Espriu en referència al premi Joanot Martorell. Destaquem la carta que Ferran de Pol adreça a Salvador Espriu el 25 de novembre del 1953 i en què es refereix, visiblement molest, a aquest desajust: "Jo he investit Abans de l'Alba allunyat de tota preocupació minoritària [...] Abans de l'Alba resultaria més dins els límits del que se'n diu novel·la que no la majoria de divagacions sobre el paisatge, el sexe, els costums, les confidències, el folklore, l'assagisme, etc. Que solen nodrir les quatre cinquenes parts de la novel·listica moderna." [sic] Carta de L. Ferran de Pol a Salvador Espriu, Arenys de Mar: 25 de novembre de 1953.

europées. Tal com hem esmentat anteriorment, durant el seu exili Ferran de Pol havia estat immers en el moviment de recuperació nacional i cultural que tenia lloc a Mèxic i a la resta de l'Amèrica Llatina postcolonials des de finals del segle XIX. Durant la primera meitat del segle XX, el què Rama subscriurà com a triomf de la "ciudad letrada" (Rama, A., 1998:74), s'havien configurat les literatures nacionals llatinoamericanes, que sumaven al projecte nacional de caràcter crioll tota la tradició oral rural dels pobles nadius americans. Fruit d'aquest moviment de transculturació va sorgir un moviment de recuperació de l'herència cultural dels pobles precolombins amb referents com l'escriptor Miguel Ángel Asturias que l'any 1930 va publicar *Leyendas de Guatemala* o, més endavant, Jose Maria Arguedas que amb la seva obra *Los ríos profundos* (1958) analitzava la fractura cultural americana en la qual es trobava el Perú postcolonial i la necessitat d'aprofundir en la cultura andina precolombina per tal de recuperar la personalitat de tota una nació de manera total. Ferran de Pol sembla que tindrà molt present aquest moviment de recuperació nacional a l'hora d'escriure *Abans de l'alba*.

Una prova de la discordança entre la temàtica que aborda l'escriptor d'Arenys a *Abans de l'alba* i les corrents narratives predominants a casa nostra els anys cinquanta n'és la correspondència creuada que hi haurà entre Salvador Espriu i Ferran de Pol arran de la participació d'aquest darrer al premi Joanot Martorell de l'any 1953 amb l'esmentada novel·la. Salvador Espriu, en una carta adreçada a Ferran de Pol, escriurà:

"He llegit el teu llibre *Abans de l'alba*, exquisidament escrit. Segueix la millor línia de la prosa catalana, la de les rondalles de Verdaguier passant per les de Ruyra [...]. És una obra excel·lent, i trobo t'haurem d'estar profundament agraïts d'haver-nos-la donat: et felicito de debò. No en sé què pensaran els meus col·legues i si la trobaran o no escaient per al Premi, però tot això és ben secundari, em sembla. Per la meua banda [...] la recomanaré als editors (a la Selecta i a l'Aymà), amb el màxim d'interès, i no per tu, sinó en benefici de les nostres lletres i de tots plegats"[sic] (Garcia Raffi, J.V., 1998:270)

Tal com deixa entreveure la carta, el premi se l'endurà una altra novel·la, *Com ganivets o flames* de Josep Maria Espinàs, més acord amb l'estètica neorealista que predominava en la narrativa europea i espanyola de mitjans del segle XX. No obstant

això, la novel·la de Ferran de Pol acabarà sent publicada, tal com augurava Espriu, a l'editorial Selecta l'any 1954.

Malgrat la seva particularitat, el llibre rebrà molt bones crítiques i serà reeditat fins a nou vegades abans de ser editat de nou l'any 1972 per l'editorial Spes-Aymà.

3.3. L'eclosió i descens d' *Abans de l'alba*

El juliol de 1965, Ferran de Pol llegia, d'entre les pàgines de Serra d'or, un article²⁶ del seu amic Joan Triadú que contenia un clam mal dissimulat: “-perquè hom no reedita *Abans de l'alba?*”. La resposta de l'escriptor no es va fer esperar, i el 3 d'agost del mateix any, Ferran de Pol escrivia al seu amic: “He vist el darrer número de Serra d'Or del qual he d'agrair-te, potser més que la nota sobre la traducció, la teva suggerència d'una possible segona edició d' Abans de l'Alba. Penso sobretot en una edició il·lustrada, dirigida als infants, o millor, als adolescents a punt de traspasar la llinda de la joventut.”[sic]²⁷. Aquesta idea restarà a l'imaginari d'ambdós, però es veurà impossibilitada pel fet que la novel·la restava en mans de l'editorial La Selecta.

No serà fins a finals de 1971 que *Abans de l'alba* serà alliberada i per tant hi haurà la possibilitat de tornar-la a editar. En tenir-ne notícia, Ferran de Pol escriurà a Triadú, el qual, amb una alegria mal dissimulada, entomarà el repte de patentar una nova edició de l'obra de l'arenyenc en un format “escolar”. En una sola carta escrita l'1 de novembre de 1971, Triadú esbossa la idea d'aquesta edició “adreçada en primer lloc als nois i noies d'una edat compresa entre els quinze i els divuit anys [...] [amb] a més del text complet [...] totes les notes de llengua i de cultura que calguessin per a la comprensió i l'assaboriment de l'obra”²⁸. En la mateixa carta, Triadú suggereix presentar la idea a l'editorial Spes la qual havia estat absorbida per Aymà. La carta resumeix, en un foli i mig, les idees principals del que serà la futura edició d'*Abans de l'alba*, publicada escassos mesos més tard. Queda palès que Joan Triadú havia tingut temps per meditar i madurar la idea que, sis anys abans, havia manifestat Ferran de

²⁶ Triadú, J. (1965) “Miscel·lània de traduccions”. *Serra d'or. Any VII. Núm 7*. pàg. 47.

²⁷ Carta de L. Ferran de Pol a Joan Triadú, Arenys de Munt: 3 d'agost del 1965.

²⁸ Carta de Joan Triadú a L. Ferran de Pol, Barcelona: 1 de novembre de 1971.

Pol. L'emoció que devien experimentar Ferran de Pol i Triadú es percep en les dues cartes que es creuen el mes de novembre²⁹.

El 7 d'abril de 1972, amb la nova edició ja compromesa a Spes editorial, Ferran de Pol tindrà notícies del director de *Cavall Fort*, Albert Jané, el qual convindrà a escriure les notes gramaticals, el glossari i uns exercicis per a cada capítol "a fi que el llibre tingui una utilitat total com a eina de treball a les escoles"³⁰. Finalment, el 28 de maig³¹, Ferran de Pol informarà Albert Jané que Elvira Elias havia acceptat fer-se càrrec de les il·lustracions de la nova edició d'*Abans de l'alba*³². Quedaven conformats tots els elements que formarien part de la nova edició, la més aclamada, d'*Abans de l'alba*.

L'edició d'Aymà va ser un èxit i se'n van reeditar exemplars fins l'any 1982, quan es va fer una última tirada que havia de durar els dos cursos escolars següents. Després d'això, les comunicacions entre Joan Cendrós, editor d'Aymà, i Ferran de Pol es veieren interrompudes. El 6 de març de 1985, Ferran de Pol va escriure Cendrós en rebre la notícia que *Abans de l'alba* es trobava en mans de l'editorial Teide. La resposta de Cendrós es va fer esperar, però, finalment, el 27 de febrer de 1986, va informar Ferran de Pol que, efectivament, Aymà havia traspasat els drets de la novel·la a Teide. Malgrat que en un primer moment semblava que Teide prendria el testimoni d'Aymà, les relacions entre editor i escriptor no van acabar de cristal·litzar, com tampoc ho van fer les relacions entre Ferran de Pol i Proa, editorial que s'havia mostrat interessada a publicar una edició clàssica de la novel·la (seguint els passos de l'edició gal·lesa³³), opció que finalment va quedar desestimada.

No va ser fins 1994, un any abans de la mort de l'autor, que la novel·la es va tornar a editar, aquest cop per l'editorial la Magrana sota la cura de Josep-Vicent Garcia i Raffi. Des d'aleshores, la novel·la ha restat allunyada dels aparadors.

²⁹ Ferran de Pol escriurà el 5 de novembre de 1971 una carta a Joan Triadú on mostra el seu entusiasme amb les idees proposades per aquest últim. En aquesta carta, Ferran de Pol farà esment a la introducció de l'obra, la qual hauria de ser escurçada, al pròleg d'Espriu i a les il·lustracions, que en un primer moment són encarregades a Carme Riera, neboda de l'escriptor d'Arenys.

³⁰ Carta d'Albert Jané a L. Ferran de Pol, Barcelona: 7 d'abril de 1972.

³¹ Carta de L. Ferran de Pol a Albert Jané, Arenys de Mar: 28 de maig de 1972

³² En una carta adreçada a Joan Triadú, Ferran de Pol explicava que la seva neboda, la pintora Carme Riera, havia renunciat a l'encàrrec. En la mateixa carta, Ferran de Pol apuntava que demanaria la col·laboració d'algun il·lustrador de *Cavall fort*, "algú que ja hagi il·lustrat abans coses meves". Carta de Ferran de Pol a Joan Triadú, Arenys de Munt: 10 de maig de 1972.

³³ *Abans de l'alba* va ser editada en gal·lès amb el títol *Cyn y Waur*, traduïda per Esyllt T. Lawrence, muller de Ferran de Pol.

No obstant això, l'edició d'Espes-Aymà, va tenir una importància radical en la introducció de la visió globalitzadora de l'aprenentatge del català. Joan Triadú, pedagog, a més de crític literari, albergava la idea de fusionar l'estudi de llengua i literatura, transmetent així "la importància de la lectura i l'educació literària en el procés d'aprenentatge de l'escriptura; fet que implica un doble avantatge: educar en la sensibilitat estètica des dels primers anys per formar des dels inicis de l'educació, un lector competent; i aprendre a escriure, una competència tan complexa, amb plaer" (Devis, A., Garcia, J.V., 2015: 9).

Es fa difícil quantificar l'impacte real que va tenir el llibre en els adolescents que el van llegir aquells primers anys de la transició, si bé les reedicions ens indiquen que el llibre era estimat i utilitzat pels mestres a les aules. D'altra banda, Ferran de Pol i Esyllt T. Lawrence van dur a terme xerrades a les escoles amb motiu de la lectura del llibre³⁴, fet que encara és recordat per alguns alumnes que hi van assistir.

Reprenent el fil d'Anna Devis i Josep-Vicent Garcia Raffi, caldria revisar quins elements converteixen a *Abans de l'alba* en una lectura apta tant per l'ús a l'aula com per a la lectura individual i que la poden fer atractiva als ulls dels adolescents actuals. És un fet contrastat que, actualment, les edicions adreçades al lector jove tenen una forta dependència de la prescripció escolar³⁵. De fet, aquest és un dels tres problemes que Teresa Colomer assenyalava com a principals en l'actual mercat de la literatura juvenil. S'hi sumen l'abundància de títols publicats, que sobrecarreguen el mercat i afavoreixen títols efímers, els quals sovint desapareixen de forma prematura sense haver pogut demostrar la seva vàlua, i una traducció desigual que afavoreix l'adquisició de títols de llengües (i literatures) majoritàries, com l'anglesa, i perjudica la producció local, en el cas català, o l'exportació de títols de llengües minoritzades. (Colomer, T., 2009). Així doncs, quins elements poden constituir un al·licient per a una possible reedició d'*Abans de l'alba*? Mirarem de respondre aquesta pregunta a través d'una anàlisi aprofundida de l'obra.

³⁴ D'aquestes xerrades en són testimonis antics alumnes de la ja desapareguda escola Cassà, d'Arenys de Mar.

³⁵ Teresa Colomer apunta aquesta forta vinculació entre la producció del mercat editorial i les recomanacions escolars, fent incís en la tria de temes transversals per part de l'escola actual (Colomer, T. 2009:17)

4. La confluència de dues cultures: Una aproximació del Pópol-Vuh a la cultura mediterrània

“Una vegada hi havia una donzella anomenada Averneta.” (Ferran de Pol, L., 1972:Barcelona). Aquest inici constitueix tota una declaració d'intencions per part de l'autor, el qual s'allunya (per acabar-s'hi retrobant) del mite en el qual es basa. I és que si recorrem al *Pópol-vuh*, ens trobarem amb un inici ben diferent, on la narració radica en un no-ser primigeni en el qual els Déus encara no s'han esdevingut ni han dut a terme la seva creació: “Todo estaba en suspenso; todo en calma, silencio e inmóvil. Todo estaba callado y vacío, como vacía aparecía la extensión del cielo.” (Ximénez, F., 1986:Barcelona).

Abans de l'alba, per contra, s'inicia en un punt en què l'obra dels déus ja s'ha esdevingut, alhora que marca un canvi de paradigma, ja que mitjançant l'ús de l'expressió “Una vegada hi havia...” situa el lector en el món de la fantasia i evita que aquest caigui en contradiccions amb les seves pròpies creences o que senti la necessitat de contrastar el seu món ideològic amb el d'altri, fugint de l'objectiu al qual, precisament, responia l'escriptura en castellà del *Pópol-Vuh* per part de fra Francisco Ximénez.

El text de Ferran de Pol, estructurat en sis parts que es divideixen en capítols breus, només es basa parcialment en l'anomenada “Bíblia dels maies”, ja que l'autor només se serveix de les dues primeres parts del text cosmogònic; precisament les que se succeeixen abans de la creació dels astres i el descens dels primers homes a la Terra. La primera part d' *Abans de l'alba*, protagonitzada per Averneta, es constitueix com a text original, ja que no apareix en el relat maia, sinó que és una creació de l'autor que atorga a la novel·la una nova entitat, aproximant-la a la nostra realitat cultural tan estructuralment com formal.

Si ens centrem en la lectura de les dues primeres parts del *Pópol-Vuh*, veiem que en la primera se centra en la creació de la Terra i dels primers homes, els de fang i els de fusta, per part dels Déus i prossegueix amb la derrota de Vucub-Caquix i els seus dos fills a mans de dos nois, Hunahpú i Ixbalanqué. En la segona part del relat maia, se'ns narra la història del naixement d'Hunahpú i d'Ixbalanqué i de com aquests derroten els senyors del Xibalbà i venen la mort dels seus pares, Hun-Hunhapú i Vucub-Hunapú.

La narració presenta nombroses el·lipsis i salts temporals que en dificulten la lectura fluïda, alhora que hi ha passatges obscurs degut a la manca de significat que certes figures retòriques tenen per a nosaltres. D'altra banda, els atributs dels déus també poden resultar confusos, n'és un exemple l'estirp d'Hun-Hunapú, pare d'Hunahpú i Ixbalanqué, el qual és fill d'Ixpiyacoc i Ixmucané, que són al seu torn l'alba i la posta de sol. En aquest punt, el lector pot caure en confusió, ja que, com és possible l'existència de l'alba i la posta de sol si encara no trobem el sol i la lluna al firmament? Es possible que ambdós elements estiguin desvinculats dels astres en la cultura maia quitxé, fet que no concorda amb la nostra tradició cultural.

D'altra banda, al llarg del relat també varia la figura paterna dels bessons. Si a l'inici del relat se suposa que aquests són fruit de l'encontre entre Hun-Hunapú i Ixquic, al final d'aquest episodi els bessons es proclamen fills i hereus d'Hun-Hunapú i Vucub-Hunapú, els quals havien estat derrotats pels senyors del Xibalbà, tal com veiem en el següent fragment:

“-Oíd nuestros nombres. Y oíd también los nombres de nuestros padres. Nosotros somos Hunapú e Ixbalanqué. Y nuestros padres fueron aquellos que vosotros matasteis y que se llamaban Hun-Hunapú i Vucub-Hunapú. Somos los vengadores de los dolores y sufrimientos de nuestros padres.” (Ximénez, F, 1986:127).

Aquesta ambigüitat en la figura paterna dels dos germans ha estat resolta per Ferran de Pol situant Llevantó (Hun-Hunapú) com a únic pare i substituint la figura de Vucub-Hunapú per la d'Averneta, la qual guanya un clar protagonisme enfront dels pilotaires de l'estadi, tal com veiem a continuació:

“- No fa gaire volíeu saber els nostres noms. Aquí els teniu: jo sóc l'Espurneta i aquest és el Bruixet. Nosaltres som els venjadors del nostre pare, el gran pilotaire i profeta, el Llevantí, a qui farem reviure. La nostra mare és la princesa Averneta.” (Ferran de Pol, L., 1972: 228)

Tal com se'ns mostra en aquests exemples, l'exercici de transformació que Ferran de Pol du a terme en l'escriptura d' *Abans de l'Alba*, consistirà d'una banda en la simplificació del relat per tal d'esclarir els passatges més obscurs de l'obra maia i, d'aquesta manera, aproximar-la al lector català a través de la creació d'un imaginari intel·ligible per a ell.

Abans de l'alba s'inicia, així doncs, amb una primera part completament original alhora que necessària per a donar un context cultural al lector i esvaïr aquesta sensació de confusió. Podem dividir la primera part en dos subapartats: des del primer capítol fins al novè se situen els elements estructurals i simbòlics entorn els quals es desenvoluparà l'acció: el Xibalbà, l'estadi i el joc de la pilota. El paper dels déus del *Popól-Vuh* s'abreuja i s'adapta a la realitat cristiana, presentant tres esferes diferents: infern (Xibalbà), Terra i Cel. La multiplicitat de déus celestials que apareixen al *Pópol-Vuh* també es redueix i es passa a usar tan sols el genèric *déus*. Sí que es mantenen, en canvi, la miríada de senyors del Xibalbà i les seves atribucions, si bé el Xibalbà es desdibuixa per esdevenir un escenari més proper a la cultura mediterrània i al concepte de *l'avern*. Per tal de fer-ho, Ferran de Pol manté els camins per arribar al Xibalbà, però n'enfosqueix l'atmosfera dibuixant-hi "els negres caus de l'avern, [...] les voltes fumades, els aspres camins" (Ferran de Pol, L., 1972:17) i recalca la seva condició de subterrani, poc explotada en el llibre maia, amb la narració de l'ascens d'Averneteta a la Terra la qual "no feia cas dels estimballs que s'obren a banda i banda del seu camí ni dels cràters fumejants que rondinaven, ni del pedruscall que feria els seus peus. [...] A la fi, al capdavant d'una foradada que no s'acabava mai més, van veure un puntet lluminós." (Ferran de Pol, L., 1972:26). A banda d'això, converteix el poder dual dels senyors del Xibalbà al *Pópol-Vuh*, poder ostentat per dos capitosts, en un de sol, personificat en la figura del Gran Mort, el qual presenta trets similars als del Satanàs dels pastorets. Observem el tractament que Ferran de Pol dona a aquest fragment del text del *Popól-Vuh*:

"Habiendo acudido a jugar a pelota, en el camino del Xibalbá, les oyeron Hun-Camé y Vucub-Camé, los señores del Xibalbá.

- ¿Qué están haciendo en la Tierra? ¿Qué es lo que provoca ese ruido y la hace temblar? ¡Que los llamen inmediatamente! ¡Que vengan aquí a jugar a pelota y les venceremos! Ya no nos respetan. [...]

Dicho esto, entraron en consejo. Reunieron a su alrededor todos los señores del Xibalbá" (Ximénez, F., 1986:58)

A *Abans de l'alba* el fragment s'interpreta com:

“El Gran Mort, entaforat en el cau més fosc del Xibalbà, estava que treia foc pels queixals. I el Nafrós, el Baldaire, l’Escorxador, el Metzinós, el Traïdoràs i altres manaies de l’infern no gosaven ni posticar-se.

- Què redimonis passa a la Terra? Qui alça aquest rebombori? – cridava el Gran Mort -. Qui pica de peus tot el maleït dia? ¿Per què no trameteu algú a esbrinar-ho? No sou bons per res vosaltres!” (Ferran de Pol, L., 1972:87)

Malgrat tractar-se del mateix fragment, Ferran de Pol ha redistribuït l’ordre jeràrquic, convertint el Gran Mort en cap suprem i la resta de senyors del Xibalbà en els seus subordinats, els quals amb prou feines són mereixedors del seu respecte. Amb aquest canvi d’ordre, que aboleix la figura del consell i per tant elimina la sensació d’igualtat i ordre entre els senyors del Xibalbà, Ferran de Pol estableix un simbolisme que permet al lector equiparar el Xibalbà maia amb l’infern cristià en un exercici de sincretisme religiós. D’altra banda, aquests atributs *infernals* són ressaltats per la manca de respecte entre iguals, reforçant la idea que la lluita i per tant el nus central de la història, s’esdevé entre el bé, personificat pels germans, i el mal, personificat pels senyors del Xibalbà i els gegants.

Les aventures que narren les batalles dels germans, l’Espurneta i en Bruixet, contra els Gegants, tenen lloc a la quarta part d’*Abans de l’Alba* tot i que són una de les primeres aventures que es narren al *Pópol-Vuh*. En aquest cas, Ferran de Pol ha conservat de manera bastant fidedigna l’acció que hi transcorre, tot i que opta per dos canvis que d’una banda faciliten la comprensió estructural del text i l’aproximen a l’imaginari europeu. En primer lloc, el canvi d’ordre dona a la novel·la una estructura lineal, ja que els fets s’esdevenen en ordre cronològic. Els gegants són derrotats després de contar com neixen els bessons, el seu origen diví i la seva missió. D’altra banda, la història dels tres gegants, que al *Pópol-Vuh* són anomenats “éssers extraordinaris” (Ximénez, F., 1986: 33), serveix per refermar la destresa dels germans i es constitueix com a punt de partida del seu viatge iniciàtic que culminarà amb la seva mort i resurrecció. Dit d’una altra manera, l’aventura dels gegants consagra la virtut dels germans, mentre que al *Pópol-Vuh*, prenen més èmfasi la figura dels gegants o éssers extraordinaris i el càstig diví que reben, que quasi es podria dir que és infringit, de manera circumstancial, pels dos germans. D’altra banda, el canvi de nomenclatura, passar de ser *éssers*

extraordinaris a *gegants* torna a obeir a un acoblament dels personatges al simbolisme europeu, en el qual els gegants personifiquen la maldat mentre que el terme d'*ésser extraordinari* pot resultar més ambigu i generar confusió en el lector.

En aquesta aproximació de la cultura maia a la tradició cultural mediterrània, també hi hem de tenir en compte els elements d'ambientació, en els quals l'autor opta per la barreja d'elements mesoamericans amb elements mediterranis. Així doncs, mentre que quan Averneta arriba a la Terra es troba que "a cada passa que feia, muntava una flaire agradable perquè la farigola, el romaní, el comí i el polioli, la menta i l'espígol, omplien de perfums el peu que els trepitjava" (Ferran de Pol, L. 1972:30), els germans, en desbrossar el bosc talen "mameis i cocoters, mandioques i mangres, ceibes i guanabners" (Ferran de Pol, L., 1972: 133). És ben cert que el paisatge mediterrani de garriga predomina en la primera part de la novel·la, inèdita al *Pópol-Vuh* i, per tant, podem suposar que en l'escriptura d'aquesta l'autor se sent més lliure i escull referents propers a la seva realitat cultural per tal de donar fluïdesa al text. També és cert que la barreja d'elements paisatgístics reforcen el caràcter transcultural del text narrat, el qual està construït sobre dues realitats culturals diferents que s'entretreixeixen en aquesta combinació d'ambients.

Sense dubte, la màgia és un dels elements que més criden l'atenció per la importància que se li dona al llarg de la novel·la de Lluís Ferran de Pol i que, en canvi, passa desapercebut al *Pópol-Vuh*. L'autor atorga poders màgics a Averneta, els quals seran heretats pels seus fills. Aquests seran usats tant per guanyar els senyors del Xibalbà com per aconseguir vèncer els diferents entrebancs amb què es troben els protagonistes, a vegades amb certa frivolitat, com en el capítol "Les eines màgiques", en les quals les eines feinegen mentre els germans reposen. La diferència entre el *Pópol-Vuh* i *Abans de l'alba* radica, en el cas de la màgia en l'entitat que Ferran de Pol li dona; la màgia com a fat, que canvia l'ordre de les coses i doblega el destí en pro del bé. En el *Pópol-Vuh*, en canvi, la màgia és un fet, no qüestiona l'ordre establert i no atorga el poder de la immortalitat als germans, ja que el destí d'aquests és ineludible. Així doncs, la màgia és, no es *fa*. Vegem-ho més clarament en aquest fragment:

"Llegaron al maizal, donde iban a proceder a la siembra. Hundieron el azadón y a partir de aquel momento, la herramienta hizo por sí sola el trabajo" (Ximénez, F., 1986:85)

En aquest fragment la màgia és circumstancial, podria ser provocada pels germans o per la pròpia eina. En tot cas no es planteja com a una habilitat sobrenatural. Vegem per contra el mateix fragment a *Abans de l'alba*:

“Quan arriba el torn a les aixades, només han de dir:

- Treballa tu, aixada:
No deixis rel colgada!

I les dues eines, per art d'encantament, van trasbalsar tot aquell terreny.” (Ferran de Pol, L., 1972: 133).

Si bé el matís és molt subtil, té prou força per a canviar el sentit primigeni del text, ja que en el *Pópol-Vuh*, la màgia no és vista com a tal, forma part del relat de creació i és inherent a aquest sense formar una entitat a part. A *Abans de l'alba*, els posseïdors de la màgia són Averneta i els seus fills, és a dir, una princesa infernal i els seus hereus, que si bé han abraçat l'ordre celestial, conserven trets provinents de l'ordre infernal. S'assimila així la idea cristiana de la màgia com a element pagà i per tant aliè a l'ordre còsmic. La màgia esdevé a l'obra de Ferran de Pol un element que aproxima el mite maia a la realitat del conte popular europeu.

Aquesta aproximació la percebem més nítidament amb la introducció del personatge d'Averneta, la qual passa de ser un personatge passiu i secundari al *Pópol-Vuh*, a tenir un paper actiu i protagonista a *Abans de l'alba*. Al *Pópol-Vuh*, la donzella de l'infern, anomenada Ixquic, només apareix quan Hun-Hunahpú i Vucub-Hunapú ja han estat sacrificats i els seus caps han estat penjats a la capçada d'una *jícara*, un arbre tropical que té uns fruits grans, arrodonits i succulents prou grans per a semblar caps. Ixquic, temptada per l'olor que desprèn l'arbre, s'hi aproxima per agafar-ne un fruit i, en aquell moment, el cap d'Hun-Hunapú li escup saliva a la mà dreta donant-li, d'aquesta manera, la seva descendència. Quan l'embaràs d'Ixquic es fa evident, els senyors del Xibalbà la condemnen a morir, per “prostituta” (Ximénez, F., 1986:73), però la donzella convenç els mussols de la seva innocència i els persuadeix de canviar el seu cor, prova del seu sacrifici, per un fruit roig. Els mussols, convençuts, fan el canvi i deixen marxar la donzella, la qual anirà a trobar la mare d'Hun-Hunapú.

En la història d'Ixquic, prenen rellevància, com a elements simbòlics, el fruit de l'arbre prohibit i el fruit del sacrifici, ambdós símbols presents també en la cultura

judeo-cristiana i la cultura popular europea. El primer té un clar paral·lelisme amb l'arbre prohibit del jardí de l'Edèn, tot i que, en el cas d'Ixquic, l'engany permet al cel derrotar a l'infern. D'altra banda, la substitució del cor per un altre element visceral és un recurs que trobem en diversos contes, sent-ne un exemple paradigmàtic el de la Blancaneu, el cor de la qual és substituït, en la versió dels germans Grimm, pels pulmons i el fetge d'un porc senglar. En el cas d'Ixquic, el seu cor és substituït per la sàvia d'un arbre anomenat "Chuh Cacche" o arbre de la sang.

Resulta interessant veure com en la construcció del personatge d'Averneta, Ferran de Pol descarta l'ús de l'arbre prohibit, malgrat la seva força com a element simbòlic, i es decanta per preservar el simbolisme que té de la substitució del cor. És possible que l'autor defugui de la visió passiva que es crea quan el personatge és enganyat per tastar el fruit prohibit i vulgui donar a la seva protagonista un paper actiu en la construcció de la seva sort. Averneta, al contrari que Ixquic, escull fugir del Xibalbà per veure la bellesa de la terra i, quan el secret de l'*Alba* li és revelat, escull esdevenir un ésser celestial. Aquesta tria l'arrodoneix com a personatge i la fa partícip de la seva història, ja que els fets que li esdevenen són fruit d'una tria conscient.

D'altra banda, Averneta demostra una vegada i una altra el seu enginy, amb el qual es converteix en la veritable protagonista de la història. Com si no els seus fills haguessin superat les proves del Xibalbà? Aquest enginy contrasta amb la capacitat de meravellar-se del personatge, la qual acaba sent anomenada "l'eterna enamorada" (Ferran de Pol, L., 1972:76). Lluny de resultar naïf, aquesta capacitat de meravellar-se de tot el que veu és la que provoca el desencadenament de tota l'acció de la novel·la, com ja veiem a l'inici, quan, per tal d'alegrar la seva filla, el Gran Mort demana ajut a les formigues per tal de satisfer la seva filla. És la bellesa de les flors el que impulsa Averneta a fugir de la casa paterna malgrat el desconcert de les formigues:

- "Si és així com tu dius, jo vull veure la Terra!
- Però filleta, com pot ser això? - Es van esglaiar les formigues.
- Si vosaltres m'heu dut un bacinet de la Terra i ja m'agrada tant i tant, què no faria si veia la Terra mateixa? [...]
- Però Averneta- li deien i li repetien-, que t'has begut l'enteniment? Tu ets la princesa del Xibalbà i al Xibalbà t'has de quedar. [...]

I l'Averneta no callava ni de nit ni de dia. Ella volia deixar el Xibalbà; i com més aviat millor."(Ferran de Pol. L., 1972:22-23)

És aquesta actitud perseverant d'Averneta la que li permet dur a terme els seus objectius. A banda de l'enginy, el personatge no dubta a fer servir la màgia, la seva aliada, en moments de penalitat, com ara quan s'està debatent el seu sacrifici mitjançant el joc de la pilota:

"- Jo sé encanteris que tenen poder i virtut, si els repeteixes punt per punt com jo te'ls ensenyaré, de fer que tot vagi pel camí pla.

- És veritat això?
- Mira, no et costa res de provar-ho. Quan et vegis ben atrapat, diràs tres encanteris, un per cada un dels teus contraris, i ja em sabràs dir el resultat. [...]
Mentre els hi deia, ben a propet com estava, el jove se la mirava i no podia estar-se de pensar:
«Com és possible que l'Averneta sigui un missatger del Xibalbà? Qui ho diria que aquesta noia és una mala arneta?»" (Ferran de Pol, l., 1972:43)

En aquest cas, Llevantó, decideix fer ús dels encanteris que li xiuxiueja Averneta d'una banda pel seu afany de guanyar i, de l'altra, perquè, en certa manera, els encants d'Averneta i la seva aparent innocència, el fan dubtar de la seva maldat, la qual s'acaba demostrant com a infundada.

Així doncs, Averneta (Ixquic) i Llevantó (Hun-Hunahpú) es coneixen en vida i el seu enllaç és degut a l'amor que senten l'un per l'altre, dut a terme de manera conscient i amb consentiment. Averneta escull la seva sort, al contrari que Ixquic, qui l'ha d'assumir com a part circumstancial del seu esdevenir.

Finalment, serà també Averneta la qui ajudarà els bessons, atorgant-los els dons que els ajudaran a superar les proves del Xibalbà. Un cop més, Ferran de Pol dona pes a la protagonista femenina, ja que en el cas del *Pópol-Vuh* ningú ajuda els bessons, els quals superen les proves per mèrits propis. En les darreres parts de la novel·la, en les quals el protagonisme recau en els bessons, la figura d'Averneta es converteix en la de l'auxiliar de l'heroi, prenent, altra vegada, elements de la cultura popular, tal com observem en aquest paràgraf:

"I, en acabat, va dir:

- Però no vull pas que davalleu als inferns amb les butxaques buides, els consells sols no estalvien dols. Jo us vull fer ara cinc dons que us ajudaran tant com els consells” (Ferran de Pol, 1972:194)

Així doncs, Averneta pren el paper de sàvia o fada que trobem en altres contes populars, com ara en *La ventafocs* en la versió de Joan Amades, en la qual és una figura divina la que dona els dons a la protagonista, la qual els ha d’usar tan sols quan els necessiti. En el cas d’Averneta, però, el rol continua sent actiu, ja que els consells i dons que atorga als seus fills permeten la consecució del seu objectiu principal, que és la derrota del Xibalbà i l’adveniment de l’alba.

Mitjançant totes aquestes adaptacions i estratègies simbòliques, *Abans de l’alba* ens permet introduir-nos en el coneixement de la cosmogonia maia, no podem parlar d’una adaptació, ja que s’introdueixen prou elements provinents de la cultura mediterrània per a considerar-la una novel·la nova, fruit de la transculturació que, molt possiblement, també va donar-se en el pensament del seu autor.

5. Conclusions

Els anys cinquanta del segle XX van estar marcats pel replegament de la llengua i la literatura catalanes. La consciència de pèrdua va ser el que va impulsar a alguns autors la necessitat de transmetre la seva cultura a les generacions futures, esperant que la llavor d’aquest acte germinaria amb l’arribada de temps millors.

En un moment en què tots els esforços concentraven a salvaguardar la nostra cultura, Lluís Ferran de Pol va voler anar més enllà i donar a conèixer als nens i nenes catalans històries llunyanes que també havien estat silenciades. La seva ploma preserva la riquesa lèxica i gramatical del català essent, en paraules d’Espriu, una de les proses “més sòlides, normatives, equilibrades i assenyades, responsables i civilitzadores del país”³⁶alhora que transmet la veu d’aquelles cultures que han estat llargament silenciades des de la més absoluta cura i respecte.

A través dels seus contes, els nens i nenes catalans podran aproximar-se a la mitologia inuit o als aprenentatges transmesos per Siddharta Gautama, però de tots els mites que ens transmet l’autor, el mite maia quitxé serà el que prendrà més protagonisme.

³⁶ Carta de S. Espriu a L. Ferran de Pol, Barcelona:19 de juny de 1956

La novel·la *Abans de l'alba* serà el resultat de l'estudi que l'autor farà d'aquest mite a través de la lectura del *Pópol-vuh* i, més enllà de ser una mera adaptació, constituirà una obra original per la capacitat que Ferran de Pol té d'entretreixir els elements propis de la cultura catalana amb els de la cultura maia quitxé, convertint *Abans de l'alba* en una novel·la d'essència transcultural per la seva capacitat de conservar i hibridar les dues veus.

Més enllà d'una reivindicació d'aquelles cultures, que com la nostra, han estat minoritzades i que no han tingut la repercussió editorial que potser mereixerien, Ferran de Pol, tracta diferents temes que connecten molt directament amb la sensibilitat actual, a través de protagonistes que fan de la cura a l'entorn el seu leitmotiv o la igualtat vehicula valors propers a l'ecologisme. També podem percebre una sensibilitat propera al feminisme quan en els seus contes o novel·les hi trobem protagonistes femenines que fugen de l'estàtic rol de princesa i prenen un paper actiu en el desenvolupament de l'acció i en el seu creixement com a personatges. No ens hem d'afigurar, però, un autor estrident, sinó que aquestes reivindicacions es duen a terme des de la subtilitat del conte, que té la capacitat d'anteposar el gaudi de l'infant a través de la construcció d'una història sòlida que prioritza l'acció i l'aventura, alhora que amaga, entre línies, petits tresors que sorprenen l'adult que s'hi aproxima.

Si bé *Abans de l'alba* no està escrita pensant en un públic específic, aquesta va ser adoptada ràpidament pels joves lectors dels anys setanta i vuitanta del segle XX degut al seu caràcter rondallístic, la riquesa de la seva prosa i l'originalitat temàtica. El jove lector escull la novel·la tal com passa amb altres clàssics com *Alícia en terra de meravelles*, de Lewis Carroll, *Robinson Crusoe*, de Daniel Defoe o el gran aclamat llibre de J.R.R. Tolkien, *El senyor dels anells*. Al contrari que aquests clàssics, però *Abans de l'alba* i els altres contes de Lluís Ferran de Pol, han deixat d'editar-se en l'actualitat. En un mercat editorial desigual, caldria revisar el valor d'aquest autor com a referent literari d'una època en la qual la producció en llengua catalana de gènere fantàstic era pràcticament nul·la alhora que creiem que l'obra de Lluís Ferran de Pol conté elements de treball que poden resultar interessants tant per a adults com per a joves, com la revisió de la figura femenina al conte meravellós o els elements transculturals que fusionen la cultura maia i la catalana. D'altra banda, reprendre la seva edició pot suposar un nexa entre pares – o avis- i fills, facilitant la creació de referents de lectura

entre diferents generacions. Per últim, l'obra de Ferran de Pol té el valor afegit de ser una obra escrita en català literari i constitueix l'hipotext del mite de la creació d'una cultura que, com la nostra, és minoritària i ha estat minoritzada.

6. Bibliografia

- Ferran de Pol, LL. (1972). *Abans de l'alba*. Barcelona: Editorial Spes.
- Ferran de Pol, LL. (1997). *Érem quatre*. Barcelona: Columna rem
- Ferran de Pol, LL. (1980). *La princesa que vivia a l'infern*. Chiswick, Londres (inèdit)
- Ferran de Pol, LL. (1969). *Antologia de los cuentos de Ferran de Pol*. Barcelona: Poligrafa
- Ferran de Pol, LL. (2009). *Un de tants*. Barcelona: Club Editor.
- Ferran de Pol, LL. (1980). *Sedna*. Barcelona: La Galera.
- Ferran de Pol, LL. (1993). *El gegant i el rabadà. Neu al parc*. València: Edicions Bullent.
- Ferran de Pol, LL. (1982). *Entre tots ho farem tot*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Ferran de Pol, LL. (1982). *Quaderns de l'exili*. Barcelona: Estudis nacionalistes.
- Ferran de Pol, LL. (1993). "Petita història del meu *Abans de l'alba*", dins *Perspectivas antropológicas en el mundo maya*, Madrid: Sociedad Española de Estudios Mayas- Instituto de Cooperación Iberoamericana.
- Asturias, Miguel Ángel (1970) *Leyendas de Guatemala*. Madrid: Salvat Editores.
- Elias, Elvira (2012) *Una senyora de Barcelona*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Bernand, C; Gruzinski, S. (1996). *Història del Nuevo mundo. Del descubrimiento a la Conquista. La experiencia europea, 1492-1550*. Mexico: Fondo de cultura económica.
- Bertran, T. (1993). "El meu Ferran de Pol" dins de *Homenatge a Ferran de Pol*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar.
- Campillo, M. (2015). "L'univers mexicà en la narrativa de Tísner, Pere Calders i Lluís Ferran de Pol. Tres novel·les." dins de *Laberintos, 17*. Pp 117-124. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Castellanos, J. (1993). "Lluís Ferran de Pol i el periodisme" dins de *Homenatge a Ferran de Pol*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar.
- Castillo, M. Montserrat (1999). *Retrobar Elvira Elias*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar.

- Colomer, T. et Al. (2009). *Lecturas adolescentes*. Barcelona: Editorial Graó.
- Devis Arbona, A. i Garcia Raffi, J.V. (2015) "Educació literària i competència gramatical: una proposta d'ensenyament del català als anys 70" dins de *Inua. Revista Philologica Romanica*. Vol. 15. València: Universitat de València.
- Garcia Raffi, J.V. (1993) "Ferran de Pol: una literatura per la vida". dins de *Homenatge a Ferran de Pol*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar.
- Garcia Raffi, J.V. (2012) *Ferran de Pol: Centenari. 1911-2011*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes
- Garcia Raffi, J. V. (1998). *Lluís Ferran de Pol i Mèxic: Literatura i periodisme*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Garcia Raffi, J.V. (2002). "Lluís Ferran de Pol, la historiografia mexicana i les cultures indígenes". Dins de Bernal, A et al. *Narrativa i història*. València: Universitat de València.
- Garcia Raffi, J.V. (2005). "La mirada mexicana de Lluís Ferran de Pol". Dins de *Literatura catalana del exilio*. Estudios jalicienses, n. 61, agost 2005.
- Garcia Raffi, J.V. (2013) "Enseñar la diversidad a través de un proceso transcultural. Un ejemplo de la literatura catalana en Mejioco." València: Universitat de València.
- Girard, R. (1954) (1972) *Le Popol-Vuh. Histoire culturelle des mayas-quichés*. Paris: Payot
- Lluch, G. I Valriu, C. (2013). *La literatura per a infants i joves en català. Anàlisi, gèneres i història*. Romanyà/Valls: Edicions Bromera.
- Masgrau-Juanola, M., & Kunde, K. (2018). La intermedialidad: un enfoque básico para abordar fenómenos comunicativos complejos en las aulas. *Arte, Individuo Y Sociedad*, 30(3), 621-637. <https://doi.org/10.5209/ARIS.59812>
- Propp, V. (1998). *Morfología del cuento*. Barcelona: Akal
- Rama, A. (1998). *La ciudad letrada*. Montevideo: Arca.
- Rodari, G. (1985). *Gramática de la fantasía. Introducción al arte de inventar historias*. Barcelona: Hogar del libro.
- Tomas, E. (2006). *Mareny recorda Ferran de Pol: 1991-1995*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar.

- Valriu, Caterina (1994). *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*. Romanyà/Valls: Pirene Educació.
- Ximénez, F. (1986) *La biblia de los mayas. El Popol vuh*. Barcelona: Editorial Aura.

7. Annexos

A continuació presentem una relació dels contes publicats per Lluís Ferran de Pol a diferents revistes, tant a les destinades al públic infantil i juvenil com en altres publicacions periòdiques. En el cas de *Vida Parroquial*, hi afegim l'enllaç que permet consultar la publicació.

Revista	Data	Núm. publicació	Títol del conte
<i>Full català</i>	Gener 1942	núm. 4	"L'averany de la gitana"
	Agost 1942	núm. 11	"Un conte maia"
<i>Ariel</i>	Gener 1951	núm. 21	"Dues històries d' <i>Abans de l'alba</i> : els animals castigats i els homenets de fang i de fusta.
<i>Cavall fort</i>	Agost 1964	núm. 33	"La taula parada"
	Desembre 1965	núm. 58	"L'abominable noi de l'escopeta"
	Desembre 1966	núm.81	"El pessebre vivent"
	Gener 1970	núm.167	"El pardal que va passar l'escarlatina"
	Juliol 1972	núm. 232	"Les quatre sortides de Gautama Buda"
<i>Tele-Estel</i>	15/12/1967	núm. 74	"Tres peixos i una peixera"
<i>El pont</i>	Març 1971	núm. 51	"Un accident"
<i>Tretzevents</i>	15/02/1972	núm. 153	"El noi que sempre estava malalt"
	Maig 1972	núm. 159	"Història de gats i gossos"
	Octubre 1973	núm. 192	"El bisó, l'ós i el petit indi"
	Setembre 1986	núm.500	"La gallineta rossa m'enamora"
	Maig 1988	núm. 540	"El monstre truca a la porta"
	Febrer 1992	núm. 630	"L'insecte presumit"
<i>Vida parroquial</i>	Maig-Agost 1969	núm.271-274	"Les particions del llop i la guilla"
	Novembre 1974	núm.337	"Sedna, la reina esquimal de la mar"
	Novembre 1975	núm.345	"Les botes d'aigua"